

Владислав Чорний
(Одеса)

КАЛЕНДАРНІ СВЯТА, ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ СЕЛА ЛИПІВКА ТОМАШПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на прикладі села Липівка, що на Вінниччині, розглянуто найважливіші зимові календарні свята українців – Різдво, Маланки й Василя, Водохреща, Колодій; наголошено на взаємозв'язку календарних і церковних свят, окреслено локальні особливості кожного свята.

Ключові слова: Поділля, календарна обрядовість, Різдво, Маланки й Василя, Йорданські свята.

In the article on the example of a particular village are considered the most important calendar holidays of Ukrainians, such as Christmas, Malanka and Basil, Epiphany, Kolodiy, focuses on the relationship of calendar and religious holidays, local features of each holiday are highlighted.

Keywords: Podillya, ritual calendar, Christmas, Malanka and Basil, Jordanian holidays.

В статье на примере села Липовка, расположенного на Винниччине, рассматриваются самые важные зимние календарные праздники украинцев – Рождество, Маланки и Василия, Крещение Господнее, Колодий; делается акцент на взаимосвязи календарных и церковных праздников, выделяются локальные особенности каждого праздника.

Ключевые слова: Подолье, календарная обрядность, Рождество, Маланки и Василия, Иорданские праздники.

Основою для календарних свят у с. Липівка Томашпільського району Вінницької області, як і в інших селах Поділля, у ХХ ст. слугував релігійний церковний календар. Під час опитувань бабусь про народні свята вони нерідко діставали з-за образів церковні календарики, щоб чогось не забути. Проте, розповідаючи про саме свято, зупинялися на цікавих деталях святкових обрядів, атрибутів, символів, які мають давнє дохристиянське походження, базуються на аграрних культурах, прикметах, повір'ях.

Різдвяні Святки. Почнемо опис із зимових свят. Одне з найпоетичніших свят цього циклу – Святий вечір, надвечір'я Різдва. Настає Святий вечір після заходу сонця 6 січня за новим стилем (за старим стилем – 24 грудня)¹.

До свята готувалися заздалегідь. З хати виносили все ремісничче обладнання й начиння – ткацькі верстати, прядки, веретена, полотно, прядило тощо, адже на два тижні припиняється робота, настають Святки. У хаті також усе чепурили, підбілювали, мили, прикрашали оселю рушниками, запашним зіллям і квітами, зібраними влітку й висушеними, – васильками, купчаками, чорнобривцями, калиною. Як розповідає Є. Осипенко², рослини зв'язували в пучеч-

ки, додавали зеленого барвінку та прикріплювали коло образів і на сволоку. Долівку встеляли свіжою соломною, на стіл під скатерку клали запашне сіно, уся оселя наповнювалася приємними пахощами.

До свят заготовляли м'ясо, за два-три дні до Різдва кололи свиню, начиняли ковбаси, коптили сало, готували шинку. Проте сам Святий вечір випадає на останній день Пилипівського (Різдвяного) посту. А отже, приготовленими м'ясними стравами розговляються на Різдво. Але стіл на Святий вечір не виглядає бідно, тут не менше 12 страв, і він повністю виправдовує ще одну назву – Багата кутя.

По всій Україні обов'язковою стравою на Святий вечір є кутя. Її готують у новому горщику. Горщик ставлять на покуті, підстеливши сіно. У с. Липівка кутя на покуті стоїть упродовж практично всіх зимових свят. Адже в цей час її варять тричі (на Святий вечір – 6 січня, на Маланки – 13 січня і на Голодну кутю (Йорданський Святий вечір) – (18 січня)³. На покуті ставлять горщик з незаправленою кутею, тобто лише вареною пшеницею. Присохлу шкірку з поверхні куті згодовують курям, щоб гарно неслися. З горщика кутю набирають в нову миску або макітру, додають розтертий із цукром і розведений водою мак, мед, горіхи й подають до столу.

Славиться с. Липівка і своїми калачами (люди говорять «колачі»)⁴. Їх печуть до всіх великих свят, у тому числі і до Різдва. На Різдво калачі печуть скоромні – здобні, замішані на молоці з додаванням яєць, «щоб були гарні і смачні». На Святий вечір вони будуть лише окрасою столу, а вживати їх будуть на Різдво, коли піст минеться.

Виробляють різдвяні калачі трьох видів. Найпершим печуть «колач», який має назву «рожество»⁵, – це калач для корови, а дається він їй тоді, як корова буде телитися. «Рожество» має цікаву форму – сплетене «в дві пелюсточки», кінці скрученого калача зліплюють у коло не впритик, а накладають один на другий із запасом, щоб вийшли ріжки. Вийнявши з печі, «рожество» кладуть на горщик з кутею, який стоїть на покуті. Там калач лежить упродовж усіх зимових свят, після чого господаря його ховає і зберігає для корови до її отелення.

Поклавши «рожество» підходити, господаря починає виробляти «подвійники» – калачі для дітей. Щоб зробити «подвійник», потрібно виліпити у «дві пелюсточки» один калач, покласти його на деко, а потім виробити ще один такий самий калач, лише менший у діаметрі, і покласти його в середину більшого калача. «Подвійники» господаря пече кожній дитині. З ними діти носять вечерю. Близькі за віком діти з однієї сім'ї носять вечерю, як правило, разом, тому і калач беруть один, але часто трапляється, що старші чи менші не хочуть іти разом, то щоб ніхто не ображався, мати пече калач кожному. Із тіста, яке залишилося й добре підійшло, господаря плете в «чотири пелюсточки» великі калачі. Великий калач у Святий вечір стоїть на столі, ним пригощаються на Різдво. З. Чорна⁶ до Різдва пече повну піч калачів: великі калачі для одружених дітей, щоб у їхніх оселях на столі у Святий вечір теж був справжній калач; «подвійники» – для онуків, щоб мали з чим вечерю носити, і калач «рожество» – годувальниці, щоб молоко давала.

Дуже давнім і цікавим є звичай виробляти перший калач корові. У багатьох районах Поділля аналогічну роль відіграє паляниця «маланка», яку випікають напередодні Щедрого вечора (13 січня за новим стилем). «Маланка» лежить на столі, поверх неї кладуть ще одну паляницю –

«василя». «Василя» з'їдають 14 січня, пригощають ним посівальників, а «маланку» бережуть для корови і дають після отелення.

Воли в давнину були основною робочою худобою українців, корову ж називали годувальницею, отже не випадково господарі пригощають окремою паляницею або калачем зі святкового столу і велику рога-ту худобу, намагаючись магічними діями забезпечити вдале отелення і приплід. А в с. Липівка калач для корови навіть за формою нагадує стилізоване зображення її голови, він має ріжки. Проте не виключено, що цей калач із ріжками може бути відголосом давнього язичницького культу Тура, який дослідники пов'язують із сонячним або місячним божеством. З другого боку, калач у селі називають «рожество», хоча саме свято має назву «Різдво», обряди і страви – різдвяні. Можливо, і назва «рожество» походить не від християнського Різдва, а від давнього поклоніння Роду і Роженицям, і головне його призначення – забезпечити вдале народження, багатий приплід, не випадково його дають корові після отелення.

Обов'язковими стравами на Святий вечір є вареники – їх готують з картоплею, вишнями, квасолею. Також варять борщ, капуста з пшоном, готують квасолю, горох, гриби, тушкують капусту з грибами. Обов'язково варять узвар – у селі його називають «вар» (компот із сушених фруктів – груш, яблук, слив, вишень).

Упоравшись коло печі, господаря прибирає стіл, стеле на нього сіно, покриває тканиною чистою скатеркою, кладе калачі. Під стіл також стелить сіно і кладе залізну сокиру, долівку встеляє свіжою соломкою і починає робити «трійцю». «Трійця»⁷ – ще один особливий символ цього краю. «Трійця» – це букет із сухого васильку, колосків жита і пшениці, засушених купчаків, чорнобривців та кетягів калини, з великою восковою свічкою посередині, обв'язаний червоною стрічкою. «Трійця» вставляється в калачі. У калачах вона стоїть протягом усіх зимових свят, а на Водохреща її освячують разом з водою.

Як стверджує З. Чорна, калину до «трійці» кладуть за бажанням, хто хоче, а от колоски жита мають бути обов'язково. А Є. Осипенко пригадує, що якщо хто не запасся житом, то навіть пусті житні колоски висмикували зі стріхи і вставляли в

«трійцю». Жито, очевидно, символізувало життя, і його наявність – обов'язкова.

Ще завидна на Святий вечір діти носять вечерю. Готуючи дитині вечерю, мати насипає чотири ложки куті в мисочку, зверху кладе кілька вареників, а по верх них – калач-подвійню⁸, зав'язує все в білу хустинку. Вечерю діти носять нанашкам і близьким родичам. Нанашки – куми на хрестинах, тут їх обирають багато пар.

Принісши вечерю, діти говорять: «Добрий вечір, з святами будьте здорові! Просили тато і мама, і я вас прошу – прийміть мою вечерю». «Спасибі мамі, татові і тобі за вечерю», – відповідає нанашка, бере вечерю, кладе на стіл, пригощає похресника своїми стравами, дає йому гостинці, іноді – і гроші, а потім розв'язує вечерю, куштує кутю, бере один вареник і калач, а натомість досипає своєї куті, кладе свій вареник і калач, зв'язує хустинку, і діти йдуть до інших нанашок або родичів, міняючи в кожній хаті вечерю. Додому приносять калач з останньої хати. Так носили вечерю в давніші часи. А нині, як стверджують інформатори, калачі й вареники міняють рідко, бо не в кожній хаті є калач. От і буває так, що приносять вечерю, припрошують гарно, господині обдаровують дітей гостинцями і грішми, але вузлик навіть не розв'язують⁹.

Поклавши всі страви на стіл, господарі брали в мисочку кожної страви і обходили господарство, вітаючи всю «живність» зі Святим вечором і пригощаючи її кутею, варениками. «Добрий вечір, сивенькі, рябенькі, біленькі, вітаю із Святим вечором», – так звертається до своєї худоби З. Чорна.

Пригостивши худобу і птицю, господарі чекають повернення дітей, які понесли вечерю. Коли діти збираються в хаті, господиня «квокає». Цей момент діти любляють найбільше, адже, квокаючи, мати брала в поділ цукерки, горіхи, яблука, за лазила під стіл і висипала все в кубелечко із сіна. Діти лізли за нею, «цяпали» і збирали все те добро, що кому дістанеться. Квокали перед вечерю, а не після, для того, щоб квочки рано сідали. Липівчани вважають, якщо поквокати і пригостити дітей після вечері, то курчата будуть пізні, аж під осінь. У багатьох селах України діти «цяпають» під столом і шукають гостинці після вечері.

Сівши за стіл, найстарший член родини проказує молитву, потім усі починають їсти. Першою стравою, яку куштують на Святвечір, є кутя. «Горілки на Святвечір не пили, її навіть на столі не було. У кухлі стояв вар, який пили всі члени родини. Дорослі ще пили деренову наливку (із кизилу), яка стояла у пляшці»¹⁰. Протягом усієї вечері горіла свічка в «трійці», на ніч від неї запалювали лампадку. Тьмяне світло мусить горіти всю ніч, бо на вечерю прилетять душі покійних предків. Зі столу в цю ніч не прибирають, щоб дідам було чим пожитися.

Наступного дня – Різдво. Свято гарне й веселе для дорослих і дітей. Уранці розговляються скоромними стравами. Хоча починають трапезу з куті, ласують калачами, шинкою, ковбасами, чим Бог послав. Була і спеціальна страва – начинка, яку їли лише на Різдво. Начинку готували напередодні, тобто на Святий вечір. Як розповідає Н. Парандюк, для її приготування в макітру нарізали кубиками прісний корж, додавали смажене сало з цибулею, часничок, лаврове листя, сіль, перець, убивали сирі яйця, добре перемішували.

Під вечір на Різдво починається колядування. Першими колядують наймолодші – діти. Колядувати дозволялося всім – і дівчаткам, і хлопчикам. Дещо пізніше починають колядувати парубочі громади. Парубки колядують із зіркою («звздою»). Зірку роблять з обичайки від решета, обплітають її тонким кольоровим папером, чіпляють промінці-пелюстки, у середину вставляють свічку. Зірка крутиться навколо своєї осі. До сьогодні в селі зберігся дуже красивий обряд вшанування парубочою громадою дівчат, кожної «гречної панни». Хлопці із зіркою виконують колядку «Іде зізда чудна, з востока, з полудня...». Колядки в с. Липівка здебільшого християнського походження. Проте до цих відомих церковних колядок додають і народні куплети. Так, свій спів під вікнами дівчат хлопці закінчували словами:

*А з цього слова бувай здорова,
Гречная панна на ім'я Іванна.
Не сама з собою – з батьком, з ненькою,
З усіма нами, з колядками.
Радуймося й веселімося,
Рожеству святому поклонімося.
Добрий вечір!*¹¹

– Доброго здоров'я, – відповідають з хати. Дівка бере велику миску, кладе туди горіхи, пряники, яблука, цукерки, зверху – пару великих калачів, виходить на сінний поріг і промовляє:

– Хлопці-молодці, прошу Вас на коляду.

Один із хлопців приймає миску і промовляє:

– Хлопці-молодці, просить гречна панна нас на коляду.

Хлопці відповідають:

– А ми теє чуємо, гречну панну віншуємо, цією колядкою, а Бог щастям і здоров'ям. Добрий вечір!

– Доброго здоров'я.

Один із хлопців бере з миски калачі й піднімає їх високо над головою, другий висипає в торбу міхоноші дівочі гостинці, а дівчині в миску кладе свої два горіхи, двоє яблук, два пряники, дві цукерки, щоб дівчина зустріла свою пару. Поверх гостинців парубок кладе калачі, які тримав над головою, і віддає миску дівчині. Уклонившись, дівчина забирає гостинці, повертається до хати, а хлопці ідуть колядувати далі.

Маланки й Василя. До складу зимових свят, окрім Різдва з його надвечір'ям – Святим вечором, належать Новий рік (Василя) з надвечір'ям – Щедрим вечором (або Маланкою); Водохреще з надвечір'ям – Другим Святим вечором (або Голодною кутею). Щоб не докучати господарям і не ходити по кілька разів у ту саму хату, липівські щедрувальники поділили село на дві частини. Від мосту й до млина, там, де було найстаріше населення, щедрують на Маланку, у другій половині села щедрують напередодні Водохреща. Власне, чому стався такий поділ – ніхто з жителів не пам'ятає, кажуть, що так ведеться здавна – Слобода і Боцієвка щедрують на Маланки, а Красноставка й Свинокривда – на Водохреще.

З Маланкою в с. Липівка пов'язані цікаві звичаї. Небезпечною вважають ніч супроти Маланки – з 12-го на 13-те січня. Липівчани вірять, що в цю ніч ходить відьма, і тому напередодні не можна прати й вивішувати білизну. Особливо ця заборона стосувалася дівчат. Від прання слід було утримуватися протягом усіх зимових свят і хоча б ще тиждень після них. Проте, у кого є малі діти, витримати три тижні було неможливо, тому дрібну білизну прали, а от супроти Маланки – Боже

збав. Відьма порозкидає всю білизну, що потім і не знайдеш. А ще в селі в ніч на Маланки хлопці бешкетували, знімали ворота в дівчат і ставили в інших дворах. Можливо, саме вони і «допомагали» тій відьмі ховати дівочу білизну. Неодмінними атрибутами цього свята є пишні калачі із «трійцею» посередині.

Та найцікавіший елемент свята – ходіння ряджених щедрівників. Головні персонажі серед ряджених – Маланка, Коза, Василь, а також цигани.

У с. Липівка зберігся повний варіант пісні про Маланку. Пісня досить довга, починають її співати під вікном, а після слів:

*...Ой хазяю, хазяйочку,
Пустіть Маланку у хаточку,
Нехай вона погуляє,
Як рибонька по Дунаю,
Як рибонька з окунцями,
Наша Маланка із хлопцями.., –*

до хати заходить частина щедрувальників з Козою, Василем та Маланкою.

Коза починає танцювати, крутить головою, кланяється на всі боки, стає на четвереньки, мекає, падає і помирає. У давнину в багатьох народів коза була символом родючості і плодючості ниви. Люди помітили, що на тій землі, де стояла домашня скотина, рослини ростуть краще і дають більший урожай. Про вплив кози на родючість можна почути в інших українських щедрівках, у тому числі й у Подільських:

*Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає,
Де коза туп-туп, там жита сім куп,
Де коза рогом, там жито стогом,
Де коза хвостом, там жита кустом...*

Маланка в цей час прала куделю й «поралася» в хаті, роблячи безлад, адже вона невміха, невдаха, ледащиця. «Наша Маланка ледащиця, на споді штани, зверху спідниця», «Наша Маланка не робоча, на ній сорочка парубоча», «Наша Маланка біль білила, білий фартушок замочила», – співається в пісні про Маланку. Оскільки день Святої Меланії відзначається 31 грудня за старим стилем, Маланка символізує Старий рік. Василя святкують 1 січня, отже, він уособлює Новий рік.

Коза найкраще одужувала від гостинців. Виносячи вареники, пряники, горіхи,

яблука, господарі промовляли: «Від столу до порога, щоб Коза була здорова». Зачувши про гостинці, до хати увальювались цигани і починався величезний гармидер. Господарі не могли з ним впоратися, кликали на допомогу «міліцію», а в давніші часи – «стражників», які наводили порядок – виганяли всіх ряджених з хати. За це вони отримували платню грішми й могоричем (наливкою, горілкою), які йшли у складчину.

Уранці наступного дня хлопчики ходять посівати. Посівають у с. Липівка тільки житом і пшеницею, при цьому традиційно промовляють: «Сійся, родися, жито, пшениця, на щастя, на здоров'я, на Новий рік, щоб ще краще вродило, як уторік». Усі чоловіки в цей день, заходячи до когось у гості чи у справах, обов'язково посівають. Жінки й дівчата в перший день Нового року до обіду в чужі хати не заходять.

Йорданські свята. Напередодні Водохреща – 18 січня за новим стилем – Другий Святий вечір, або як його ще називають – Голодна кутя. На Йорданський Святий вечір надають перевагу пісним стравам, щоб бодай на один вечір перепочити від надмірного, від уживання м'яса й очиститися перед водосвяттям. Страви готують такі, як і на Перший Святий вечір. Обов'язково багато різноманітних вареників варять на кутках Боцієвки і Слобідки, адже в цій половині села на Другий Святий вечір ходять щедрувальники.

Щедрувальники ходять гуртами. Ряджених серед них немає. Щедрівки виконують здебільшого під вікнами. Гостинці їм виносять на двір, хоча нерідко запрошують і до хати. Першими щедрують діти. Вони зазвичай співають відомий «Щедрик-ведрик, дайте вареник». Також дуже популярна щедрівка про ластівочку.

*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка. двічі
Та й як сіла на край хати,
Та й почала щебетати. двічі
Та й почала щебетати,
Господаря викликати. двічі
– Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару. двічі
Там ягнички покотилися,
Баранчики породилися. двічі
...Щедрий вечір, добрий вечір
Усім людям на весь вечір,
Добрий вечір!*

На світанку на Водохреще коло ополонки святять воду, яка, за народними віруваннями, є цілющою, оберігає від хвороб, злого погляду, навіювання... Із собою беруть «трійцю», яка стояла протягом зимових свят у калачах, а також горіхи, пряники, ємності для води і «шмалюхи» для обкурювання худоби й житла. «Шмалюх» роблять із клоччя конопель, обмотаних чистою ганчіркою. Іноді до клоччя додають запашні трави. Коли починається відправа, усі запалюють «трійці». Вони горять усю службу. Від «трійці» запалюють і «шмалюхи». Понад річкою тягнеться приємний запах йорданського диму. Усі присутні очищаються вогнем (димом) і водою. Освятивши воду, священник кропить нею всіх людей, які прийшли.

Повернувшись додому, господиня «вигорює» «трійцею» «дідуха» (хрест) на сволюку. Той хрест зберігається аж до Білого тижня, поки не побілять у хаті. Цікаво, що йорданський хрест на сволюку тут називають «дідухом». Господиня обходить із запаленою «трійцею» весь двір, а також усе окроплює свяченою водою, запалює від «трійці» «шмалюхи» й обкурює ними домашніх тварин, щоб були здорові й гарно плодилися, щоб «вроки не чіплялись до корови, щоб ніхто нічого не зробив їй поганого».

«Трійцю» зберігають коло ікон протягом року. Уважають, що вона оберігає хату й господарство від усього лихого. «Трійцю» запалювали під час грому, щоб відвести блискавку від оселі, запобігти градові, зливам, буревіям. Після обіду на Водохреще молодь іде на річку і там на льоду влаштовує ковзанку й різноманітні ігри. Закоханим парам, які, ковзаючись, падали, приспівували: «Молодий молоду посадив на льоду. Уставай молода – під тобою вже вода»¹².

На льоду влаштовували й гойдалку, клали пеньок, на нього – дошку і переважували одні одних під супровід пісень:

*Через пеня, через пеня, через колоду
Впала та Галя по шию в воду.
– Не пади, не пади, не губи душі,
Скажи по правді, кого ти любиш.
– Люблю мед, люблю мед, бо солоденький,
Люблю Василька, бо молоденький.*

Гулянки з музиками й танцями на льоду молодь улаштовувала щонеділі від

Водохреща і аж до Колодія. Звичайно, якщо до тих пір тримався лід.

Серед зимових свят жителі згадують Стрітєння¹³ (15 лютого за новим стилем). Загадують у цей день на погоду, хто кого переможе: літо зиму чи зима літо. «Якщо півень на Стрітєння води нап'ється – віл на Юра напасеться». Освячують у церкві на Стрітєння воду і свічки, які також слугують оберегом. Деякі жителі села по стрітєнську воду ходять до схід сонця до ополонки, уважаючи її святою.

Про Колодія збереглося дуже мало відомостей. Н. Парандюк згадує, що в дитинстві бачила, як жінки старшого віку святкували Колодія, позакачували «підтички» і дрібненько танцювали по дорозі, по рівчаках і калюжах, щоб прядиво вродило дрібненько, одна зі старших жінок тягнула колодку, але що вони з нею робили – не знає. Про іншу назву тижня, а саме – Прощальну неділю, пам'ятають краще. Стверджують, що протягом усього тижня всі при зустрічі просять один в одного пробачення і прощають провини, щоб Бог на тому світі простив нам наші гріхи, як і ми прощаємо ворогам нашим. Усі, хто був у сварці, обов'язково миряться, щоб увійти у Великий піст у мирі і злагоді¹⁴.

Примітки

¹ *Творун С. О.* Свята, звичаї та обряди // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі). – Вінниця, 2003. – С. 81–112.

² Записано від Євгени Панфілівни Осипенко, 1946 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

³ *Творун С. О.* Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – С. 96.

⁴ Записано від Зої Зосимівни Чорної, 1939 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

⁵ Записано від Євгени Панфілівни Осипенко, 1946 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

⁶ Записано від Зої Зосимівни Чорної, 1939 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

⁷ Записано від Надії Амбросіївни Парандюк, 1937 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

⁸ Записано від Зої Зосимівни Чорної, 1939 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

⁹ Записано від Зої Зосимівни Чорної, 1939 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

¹⁰ Записано від Євгени Панфілівни Осипенко, 1946 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

¹¹ Записано від Зої Зосимівни Чорної, 1939 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

¹² Записано від Євгени Панфілівни Осипенко, 1946 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

¹³ Записано від Надії Амбросіївни Парандюк, 1937 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.

¹⁴ Записано від Надії Амбросіївни Парандюк, 1937 р. н., у с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.